

<https://doi.org/10.3176/toimetised.1953.3.02>

EESTI KIRJAKEELE ARENEMINE A. 1900—1917

E. AHVEN,

filoloogiateaduste kandidaat

Keel on ühiskondlik nähtus. Ta sünnib ja areneb koos ühiskonna sündimisega ja arenemisega. „Sellepärast võib keelest ja tema arenemise seadustest aru saada ainult sel juhul, kui teda uuritakse lahutamatus seoses ühiskonna ajaloo, rahva ajaloo, kellele kuulub uuritav keel ja kes on selle keele looja ja kandja”¹.

Eesti kirjakeel sai alguse XVI sajandil. Sõltuvalt põhja- ja lõuna-eesti murrete erinevusest ja ajaloolistest tingimustest kujunes siis kaks omaette kirjakeelt. Mõlemad kirjakeeled, põhja-eesti ja lõuna-eesti kirjakeel, said alguse kirikukirjanduse teenistuses olevate keeltena. Olles kirja pandud eesti rahvakeelt halvasti tundvate võõrahvusest pastorite poolt, olid need kirjakeeled mitme sajandi jooksul võõrapärased ja moonutatud.

XVIII sajandil läksid Eesti alad Põhjasõja tagajärjel Vene riigi koosseisu. Sidemete tihenemine vene rahvaga ja vene eesrindliku kultuuriga omas suurt tähtsust eesti rahva edasises ajaloos ja eesti keele arenemises.

Feodalismi kriisi ja kapitalismi kujunemise tingimustes moodunud sajandi esimesel poolel tekkis olukord, kus Eestiski hakati tundma „ühtse rahvuskeele kui kõrgema vormi vajalikkust, millele on allutatud dialektid kui madalamad vormid”². Teoreetilistes kirjutistes tõsteti ühise kirja-keelena esile põhja-eesti kirjakeelt. Keelepraktikas aga püsisid kõrvuti veel mõlemad kirjakeeled.

Feodalismi likvideerimise ja kapitalismi arenemise protsessis kujunevad rahvused. Eesti rahva kujunemine rahvuseks toimus endise feodaalse killustatuse ning isoleerituse likvideerimise ja ühise majanduselu tekkimise alusel. Seni kui eestlastel puudus majanduselu ühisus, ei tuntud laiades massides tungivat vajadust ka ühise üldrahaliku keele, ühise kirjakeele järele. Keele ajaloolises arenemises olid aga potentsiaalsel kujul juba varem tekkinud eeldused ühtse rahvuskeele väljakujunemiseks. Tõuke selleks, et võimalus muutuks tegelikkuseks, andsid tõusva kapitalismi perioodi tingimused ja vajadused. Kapitalismi arenemine kutsus 1850—60-ndates aastates esile rahvusliku liikumise. Algas võitlus ka ühtse eesti rahvusliku kirjakeele eest. Selles võitluses kaitsesid rahvusliku liikumise silmapaistvamad esindajad eesotsas valgustaja-demokraadi Fr. R. Kreutzwaldiga seisukohta, et eesti rahvuskeeleks peab saama keel, mis põhineb põhja-eesti keskmurretel. Rahvuse kujunemise protsessis, seoses kirjanduse ja ajakirjanduse osatähtsuse tõusuga, saigi põhja-eesti kirjakeel 70-ndais aastais valitsevaks ka Lõuna-Eestis. Põhja-eesti kirjakeel tõrjus samm-sammult välja lõuna-eesti

¹ J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn 1953, lk. 41.

² S a m a s, lk. 28.

kirjakeele, mida kaitsesid visalt veel ainult reaktioonilised pastorid, kes püüdsid rahvast eemal hoida põhja-eeesti kirjakeeles ilmuvast ilmalikust kirjandusest.

Paralleelselt võitlusega murrete vahel toimus terav võitlus ka kujuneva rahvuskeele ortograafia eest. Kuigi rahulolematust vana saksapärase ortograafiaga avaldus juba sajandi esimesel poolel, pääses uus, eesti keele hääldele vastav ortograafia täielikule võidule alles koos rahvuskeele kujunemisega.

XIX sajandi jooksul, eriti selle teisel poolel, täienes tunduvalt eesti kirjakeele sõnavara. Kirjakeel ei teenindanud nüüd enam ainult kirikut ja selle ideoloogiat, vaid oli ühiskonna teenistuses tema tegevuse kõigis sfäärides, „nii tootmise alal kui ka majanduslike suhete alal, nii poliitika alal kui ka kultuuri alal, nii ühiskondlikus elus kui ka elu-olus”³.

1.

Käesoleva sajandi alguseks oli eesti kirjakeeles kasutada võrdlemisi ajakohane ühiskondlik-poliitiline sõnavara. See peegeldas ühiskonna jagunemist klassidesse ja kihtidesse, näiteks sõnades *töörahas*, *proletariaat*, *kodaniku-klass* (kodanlus), *väikekodanikud* (väikekodanlus), *talupojaseisus*, *kulak*, *intelligenzia*; kajastas töölisklassi võitlust poliitiliste ja majanduslike õiguste eest (*tööliste partei*, *ametiühisus*, *streikima*) jne. Progressiivsete haritlasringide väljaannetest sai sajandite vahetusel alguse poliitilise ökonoomia terminoloogia. Mitmed keeles olemasolevad sõnad omandasid terminite kvaliteedi, tuli juurde sõnu uute mõistete tähistamiseks (*tööjaotamine*, *palgatöö*, *vahetuse-väärtus* jt.).

Eestikeelne teaduslik oskussõnavara — niipalju kui seda algetena seni oli esinenud õpikuis ja vähestes loodusteaduse- ning tervishoiualastes raamatutes — ei olnud käesoleva sajandi algusaastail veel terminoloogia selle sõna täpses mõttes. Terminite koordineerimatuse tõttu esines palju paralleelseid ja kirjeldavaid väljendeid. Olemasolevad oskussõnad ei osutunud mitte alati võõrkeelsete terminite täpseiks vasteiks. Mitme sõna esinemine ühe mõiste väljendamiseks kahjustas tugevasti teksti täpset mõistmist.

Kirjakeel oli viimaste aastakümnete jooksul vastu võtnud rea tehnikalaseid rahvusvahelisi sõnu (*telefon*, *automobil*, *tramway*, *motor*), mis aga sajandivahetuseks ei olnud veel jõudnud tarvituses juurduda. Nende sõnade kõrval esinesid siis veel eestikeelsed selgitavad väljendid (*kõnemasin*, *isesõitev vanker*, *linnaraudtee*, *liigutamise masin*), mis hiljem kadusid.

Ilukirjanduse sõnavara oli sajandivahetusel võrdlemisi vaene. Kirjakeel ei kasutanud ära kaugeltki veel kõiki keeles sisalduvaid väljendusvõimalusi.

Kirjakeel oma kujunemisprotsessis oli saanud aluseks põhiliselt põhja-eeesti keskmurde grammatilise struktuuri, kuid oli täienenud ja täienes ka elementidega teistest murretest. Sajandivahetuseks ei olnud rahvuslik kirjakeel veel suutnud selekteerida neid erinevaid elemente, vajalikud omandada ja otstarbetud kõrvale jätta, ei olnud jõudnud kindlustada neid ühtseks järjekindlaks süsteemiks, fikseerides kõiki sõnade muutmise ja sõnade lauseteks ühendamise reegleid. Kõikuvusi ja ebajärjekindlust esines paljudes morfoloogilistes üksikasjades sõltuvalt kas erinevatest murdelistest esinemustest, kirjakeele vanemate ja uuemate vormide paralleelsest esinemisest või ka oskamatust ja hoolimatust keeletarvitusest. Eesti kirjakeele

³ J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, lk. 69.

lauseehitus oli kujunenud pikka aega saksa keele mõju all ja seetõttu omandanud mitmeid vōõraid jooni. Need avaldusid saksapärases sõna-järjestuses (verbi asetamine kõrvallause lõppu, näiteks: selts tänab kõiki, kes seda kaunist ettevõtet oma lahke kaastegevusega, olgu kas asjade annetamisega, müümise ehk ostmise läbi ehk mõnel muul viisil, *toetanud on*), objekti väärast tarvitamises (näiteks: töölised kaotavad *tööd ja leiba*), mitmesugustes vōõrapärastes konstruktsioonides (näiteks: telegrammidest *selgub välja*; ütles tema *vastu*; *võttis* seda uurida; vargus oli *ühest ja samast inimesest tehtud*) jne. Suhteliselt parem oli lauseehitus eesti algupärase realistlikus ilukirjanduses.

Rida lahtisi küsimusi oli rahvusliku kirjakeele ortograafias. Ühe osa paralleelvormidest moodustasid puhtortograafilised kõikuvused (*h* sõna algul, partikkel *-gi* ja *-ki*, vōõrsõnade ja *-nime*de transkriptsioon, sõnade kokku- ja lahkukirjutamine). Teine osa lahkuminekuid oli tingitud eri murdealade erineva häälikulise koostisega keelendite võistlusest eluõiguse eest kirjakeeles (vormid pikkade vokaalidega ja diftongidega, adverbisufiksids).

Rahvuslik kirjakeel oli käesoleva sajandi algusaastail veel täies kujunemisjärgus, küllastatud rohkete paralleelvormidega grammatikas ja ebatäpsustega sõnavaras.

2.

Teoses „Marksism ja keeleteaduse küsimused“ näitab J. V. Stalin, et keel on „terve rea ajastute produkt, mille vältel ta kujuneb, rikastub, areneb, lihvub“⁴. Rikastumise, arenemise, lihvumise protsess toimub keeles pidevalt, see ei sünni järskude hüpetega. Küll võib aga see protsess teatud ajajärkudel olla kiirem või aeglasem. Samuti ei ole muutused keele üksikutes koostisosades ühetaolised ega ühetempolised.

Keel on otseselt seotud ühiskonna tootmistevõimega ja igasuguse muu tegevusega eranditult kõigil tööaladel. Kõigi tootmis- ja tööalade pidev kasv nõuab keelelt tema sõnavara täiendamist uute sõnadega ja väljenditega. „Sellepärast on keele sõnavara kui muutustele kõige tundlikum peaaegu lakkamatu muutumise seisundis, kusjuures keelel, erinevalt pealisehitusest, ei tule oodata baasi likvideerimist, ta teeb muudatusi oma sõnavaras enne baasi likvideerimist ja olenematult baasi seisundist“⁵.

Ajavahemik 1900—1917 oli imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide ajajärk, oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärk, s. o. aeg, millal toimus ümberpaigutus ühiskondlike jõudude vahekorras, millal kasvas, tugevnes, võitles ja võitis töölisklass. Käesolevas ülevaates jälgime kõigepealt nende, kogu ajajärku iseloomustavate ühiskondlik-poliitiliste nähtuste kajastumist kirjakeele sõnavaras.

Ühiskondlik-poliitiline sõnavara on kirjakeeles teiste alade sõnavaraga võrreldes teatud määral erilises seisundis. Antagonistlike klassidega ühiskonnas, kus eksploateeritavatel klassidel puuduvad legaalsed ja materiaalsed võimalused välja anda oma kirjandust ja ajakirjandust, kus kõik trükitav käib läbi valitseva klassi tsensuurifiltrist, võib kirjakeele sõnavara ühiskondlik-poliitilisel alal kõnekeele sõnavarast maha jääda. Legaalsesse trükisõnasse ei pääse sel juhul teatud osa rõhutatud klasside majandusliku või poliitilise võitlusega seotud sõnu, klassivastuolusid kajastavaid väljendeid jne., mis on käibel kõnekeeles ja mõnikord ka illegaalses kir-

⁴ J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, lk. 16.

⁵ S a m a s, lk. 45—46.

jäanduses. Teisel juhul, kui need sõnad kirjakeeles siiski esinevad, võib neil olla moonutatud tähendus. Niisugune oli olukord ka eesti kirjakeeles XX sajandi algul.

XX sajandi algul toimus kogu Venemaal, kaasa arvatud Eesti ala, tööstuskriisi tingimustes töölisliikumise laienemine ja süvenemine. Sajandi esimestel aastatel, millal Tallinnas töötas M. I. Kalinin, algas Eestis sotsialismi ühendamine töölisliikumisega. Loodi tööliste marksistlikke ringe. Tartus tegutses üliõpilaste sotsiaaldemokraatlik organisatsioon⁶. Võõrkeelse marksistliku kirjandusega tutvumisel puututi otseselt kokku vastava ühiskondlik-poliitilise terminoloogiaga. Sellega seoses võrsus rahvusvaheliste terminite kõrvale ka eestikeelseid vastavaid sõnu ja väljendeid. Ühiskondlik-poliitilise sõnavara kasv toimus eesti keeles paralleelselt vastava sõnavara kasvuga vene keeles, vene ja eesti tööliklassi ühises võitluses ühiste vaenlaste, tsaari ja kodanluse vastu.

1905.—1907. aasta revolutsiooni eelõhtu plahvatuslähedases õhkkonnas püüdis kodanlik ajakirjandus piinliku hoolega vältida tööliklassi klassivõitlusega seotud sõnu nagu „streik“, „revolutsioon“ jt. Nende asemel tarvitati sõnu *töötörkumine, mäss, vastuhakkamine, segadus* jt.

1905.—1907. a. revolutsiooni sündmused aga sundisid end nimetama õige nimega, revolutsioonilises liikumises sündinud uued mõisted löid enda väljenduseks uusi sõnu ja sõnaühendeid, andsid olemasolevatele sõnadele uut sisu. Neil aastail ilmusid kirjakeelde sõnad nagu *streigivabadus, streigikomitee, streigimurdja, klassivahe, klassivõitlus, kodanlane, kodanlus, usuvabadus* jt. 1905. aastast alates muutus ligidaseks ja paljutarvitavaks sõna *tööliste partei*. Kirjakeelde tulid sõnad *keskkomitee, parteilane, enamlane* (bolševik), *vähemlane* (menševik).

Revolutsioonilise võitluse käigus tegid Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei liikmed linnas ja maal ulatuslikku propaganda- ja agitatsioonitööd. Kirjakeeles elavnes sellega seoses sõnade *agiteerima, agitaator, miting* tarvitamine. Legaalsesse kirjandusse pääses sõna *lendleht*. 1905. aasta oktoobris sai tuntud sõna *nõukogu* endale uue, revolutsioonilise sisu nimeuses *Tööliste Saadikute Nõukogu*. Kirjakeele sõnavaras peegeldus ka kontrrevolutsiooni vastupealetung. See avaldus selliste sõnade ikka sagedaselt tarvitamises nagu *kontrrevolutsioon, reaktsioon, restauratsioon* jt. 1905. aastal tuli kirjakeelde nimetus *must sotnja* ehk *must sada*, tuletised *mustasajalik, mustasajaline*, samuti sõnad *pogromm, provokatsioon, provokaator* jt. Vastavate kodanlike parteide moodustumisega ilmusid keelde terminid *oktoobrist ja kadett*.

Kirjakeele sõnavara täienemine uute või uue sisuga ühiskondlik-poliitilise elu alasse kuuluvate sõnadega toimus aastail 1905—1907 väga intensiivselt.

Järgnevatel ränkadel reaktsiooniaastatel lisandus kirjakeelde uusi ühiskondlik-poliitilisi sõnu ainult üksikuid, nagu näiteks *lokaut, protestistreik*.

Uueks kasvuperioodiks vastavale sõnavarale kirjakeeles oli ajavahemik 1912—1914, revolutsioonilise liikumise uue tõusu aeg. Kirjakeelde tulid sõnad *tööliste-kirjandus, töörahvahäälekandja, poliitiline sunniasunik* jt. Proletariaadi- ja revolutsioonivastane võitlus oli nüüd võtnud komplitseerituma, varjatuma ilme. Proletaarne ajakirjandus paljastas halastamatult neid maskeeritud võitlusvõtteid. Sellega seoses tulid kirjakeelde sõnad *shantage* (šantaaž), *renegaat, töölistesõber*. Lisandusid ka sõnad *likviidaatorlus* ja *likviidaator*.

1914. aastal katkestas sõda ajutiseks revolutsioonilise liikumise tõusu. Sõja-aastail suurenev viletsus töörahva olukorras, maa majanduslik

⁶ Vt. Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1952, lk. 223 jj.

laostumine, tohutud inimkaotused sõjas — kõik see süvendas ja teravdas rahvahulkade rahulolematust kehtiva korraga. 1917. aasta veebruaris teostus Venemaal teine kodanlik-demokraatlik revolutsioon. Märtsi algul kukutati vana võim Eestis. Tallinnas hakati välja andma bolševistlikku ajalehte „Kiir”. „Kiir” rakendas aktiivselt käibele senise pidevalt suurenenud ühiskondlik-poliitilise sõnavara ja tarvitas uusi sõnu, mis tulid kirjakeelde jooksvas sündmuste käigus. „Kiire” suurt mõju toleaeegses ühiskondlikus elus tõendab teiste hulgas fakt, et keeles tekkis ajalehe nimetusest eri termin „*Kiire*”-mees ehk *kiirlane*. Samal ajal moodustus kogu maailma töörahva suure juhi V. I. Lenini nimest sõna *leninlane*. Pärast Veebruarirevolutsiooni tuli keelde sõna *kaksikvõim*.

Bolševike partei juhtimisel kukutas Venemaa töötav rahvas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga kodanluse võimu ja pani kehtima nõukogude võimu. Asuti likvideerima vana, kapitalistlikku baasi ja vana pealisehitust. Uus, tõusev kord mõjustab esmajoones keele sõnavara, mis kui kõige tundlikum keele osa peab kiiresti reageerima uutele esilekerkivatele vajadustele.

Murrangulisel 1917. aastal täienes eesti kirjakeele sõnavara rea sõnadega, nimetustega ja uuesisuliste sõnaühenditega. Keelde tulid sõnad ja sõnaühendid *oktoobrirevolutsioon*, *nõukogude võim*, *proletariaadi diktatuur*, *nõukogude valitsus*, *rahvakomissar* ja rida teisi. Nõukogude võim tõi 1917. aastal keelde sõnad *rahudekreet*, *rahupoliitika*, *rahuvõitlus*.

Käsitletaval perioodil oli ühiskondlikus ja poliitilises elus määrav osa proletariaadil. Määrav oli tema osa seetõttu ka keele ühiskondlik-poliitilise sõnavara arenemisele: see osa sõnavarast täienes eelkõige nende sõnadega, mis olid vajalikud proletariaadi võitluses esilekerkinud uute mõistete ja nähtuste väljendamiseks.

Samal ajal täienes keele sõnavara ka kõigil teistel aladel. Iseloomulikuks jooneks rahvusliku kirjakeele sõnavara arenemisele käesoleva sajandi esimestel kümnenditel oli rea teadusalade terminoloogia väljajõudmine senisest ebakindlusest ja süsteemitusest.

Esimene ala, mille sõnavara kiiresti täienes ja peamiselt aastail 1905—1910 põhiterminite osas enam-vähem välja kujunes, oli poliitiline ökonomia. Sel ajavahemikul anti välja rohkesti sellealast kirjandust. Ilmusid esimesed K. Marxi teoste tõlked eesti keeles. Kirjakeeles tarvitati siis termineid *valmistamiseviis* (tootmisviis), *valmistavad jõud* (tootlikud jõud), *valmistamise vahekorrad* (tootmissuhted) jt. 1905. aastal väljendati eesti kirjakeeles esmakordselt sõnu „baas” ja „pealisehitus”, nimelt terminitega *alus* ja *pealmine osa*. Samal ajal tulid kirjakeelde oskussõnad *lisaväärtus*, *eksproprieerima*, *eraomandus*, *üleüldine omandus* (ühiskondlik omandus) jt.

Poliitilise ökonomia alaste terminitega paralleelselt tuli kirjakeelde filosoofilisi termineid. 1905.—1907. aasta revolutsiooni päevil pääsesid esmakordselt kirjakeelde terminid *ajalooline materialism*, *dialektiline*, *metafüüsika* jt. Sajandi esimese ja teise kümnendi vahetusel, seoses revisionismi levimisega kodanliku intelligentsi seas, ilmus kirjakeelde idealistlikku filosoofiat iseloomustavaid termineid, nagu *solipsism*, *empiriomonism*, *machism* jt.

1908. aastast algas teadusliku terminoloogia üksikute alade süstemaatiline korraldamine. Esimesed eesti oskussõnastikud — matemaatika sõnastik 1909. a. ja maateaduse sõnastik 1911. a. — said tõsiselt arvestatavateks juhtnõuudeks vastavale kirjandusele. Ühtlustus varasem terminoloogia ja lisandus uusi termineid. Matemaatika alalt tulid kirjakeelde uued sõnad *tehe*, *mööde*, *tegur*, *lõik* jt., maateaduse alalt sõnad *ilmastik*, *jõgikond* jt. Sõnastikud aitasid kaasa seniste poolkirjeldavate või mitmest sõnast koosnevate terminite lühenemisele ja tihenemisele.

1914. aastal ilmusid Tartus ja Peterburis kaks keemia sõnastikku, mis oma koostamis põhimõttele ja terminoloogialt tunduvalt erinesid. Kodanlike ühiskonnale omane teadusliku töö koordineerimatus, ebaterve võistlus, kolkapatriotism jne. olid tegurid, mis sundisid tegema üht ja sama tööd kahes kohas tulemusega, et need vastastikku teineteist paralüeerisid. Keemia sõnastikud ei suutnud olla ühtlustavaks teguriks sellealasele terminoloogiale. Uuteks keemiaalasteks terminiteks kirjakeeles olid sõnad *erikaal*, *süüvesik*, *lahus* jt.

Arstiteaduslik oskussõnavara arenes üksikute põhilisemate ja rea väiksemate teoste kaudu kuni sõnastiku ilmumiseni 1914. aastal. Sõnastik selekteeris neist teostest välja kindla terminoloogia. Uute arstiteaduslike terminitena tulid tarvitusele sõnad *ahendus*, *sagar*, *ebatalitus* jt.

Loodusteaduste, botaanika ja zooloogia alal viisid senist terminoloogiat edasi ja töid juurde uut terminoloogiat mõned põhjalikumad tõlketeosed ja varasemate teoste parandatud ning täiendatud uustrükiid. Nende kaudu tuli kirjakeelde uusi termineid, nagu botaanika alalt *tuultolmleja*, *pahkjuur*, *kõitraag* jt., zooloogia alalt terminid *sõõrsuud*, *sihvaktiiblased*, *vaapsoomuslased* jt.

Sajandi kahe esimese aastakümne jooksul juurdus ja lihvus keeletarvituses rida tehnikaalaseid sõnu: sõnade *autobiil* ja *kinematograaf* asemel hakati kasutama lühemaid sõnakujusid *auto* ja *kino*, sõna *lennumasin* asemele astus sõna *lennuk*. Keelest langesid välja sajandivahetusel tarvitatud kirjeldavad väljendid (*isesõitev vanker* jt.).

Eestikeelne teaduslik terminoloogia arenes vaatlusalusel perioodil tihe- das seoses vene terminoloogiaga. Suur osa populaarteaduslike teoste tõlkeid tehti vene keelest. Sellega seisti vahetult vajaduse ees anda venekeelsele terminile eestikeelne vaste. Viimase leidmisele aitas tihti kaasa venekeelne eeskuju, mis juhtis tarvitusele võtma tõkelaene või analoogiliselt moodustatud tuletisi. Vene arenenud teadusekeelelt oli esimesi tõsisemaid fikseerumiskatseid tegeval eesti teadusekeelel palju õppida. Nii näiteks ehitati keemiliste terminite nomenklatuur üles venekeelse nomenklatuuri järgi, botaanika oskussõnastik järjestati venekeelse taimenimestiku alusel, selle sõnastiku lünki täideti vene terminite eeskujul moodustatud nimetustega, rahvusvaheliste terminite võtmisel matemaatika sõnastiku 1917. aasta väljaandes peeti silmas nende sõnade esinemist vene terminoloogias jne.

Kirjakeele sõnavara rikastus ajavahemikul 1900—1917 mitmest allikast. Rahvuslik kirjakeel võttis vastu sõnu territoriaalsetest dialektidest, tuletisi ja liitsõnu keelest tuttavatest tüvisõnadest, mis enamikus kuulusid sõnavara põhifondi, rahvusvahelisi sõnu, sõnu vene keelest ja vene eeskujul, laensõnu soome keelest.

Samal ajal lihvus ka kirjakeele grammatiline ehitus. Keele grammatiline ehitus muutub väga aeglaselt reeglite täienemise, paranemise ja täpsustamise, uute reeglitega rikastumise teel. Eesti keele grammatilise ehituse põhialused olid säilinud läbi sajandite. Muutused toimusid pidevalt ainult üksikelementides.

Rahvusliku kirjakeele grammatilise struktuuri lihvimise ja ortograafia ühtlustumise protsessis aastail 1900—1917 taganesid mõningad ebasobivaks osutunud vormid, mille asemele kindlustusid teised olemasolevad, suhtlemiseks paremad või reeglipärasemad vormid. Tuli juurde mõningaid kirjakeelele uusi vorme. Samal ajal püsis ka mitmeid vanu, hiljem taandumisele määratud vorme.

Käsitletava perioodi jooksul taandusid kirjakeelest teatud sõnarühmas lõpu *-kse* või *-tse* abil moodustatud ainsuse omastav, mis seni oli püsinud tarbetu erandina üldreeglis (*katukse pro katuse*, *karjatse pro karjase*), teatud sõnade *d*-lõpuga ainsuse omastav, mis tekitas mitmuse nimetavaga

ühtelangevaid vorme (*ametid* pro *ametit*), nõrgaastmelise ainsusega sõnade erandlikult tugevaastmeline seesütlev (*lautas* pro *laudat*). Sajandi teise kümnendi algul taganes suhtlemisel ebavajalik pikk lõpp (-s)*ivad* lihtmineviku ja tingiva kõneviisi oleviku mitmuse kolmandast pöördest (*olivad* pro *olid*, *tuleksivad* pro *tuleksid*). Kaudses kõnes tundmust või kahtlust väljendavate verbide järel hakati *ma*-infinitiivi vormi asemel ikka rohkem tarvitama *vat*-lõpulist vormi (*näib tulema* pro *näib tulevat*). Ortograafiast kadusid samal ajal lõplikult mitmed murdelisest hääldusest tingitud jooned (*pääv* pro *päev*, *vauvad* pro *vajuvad*, *küündla* pro *küünla* jpt.), samuti mitmed kindlakskujunenud üldreeglist kõrvalepõikavad erandid (*auu* pro *au*, *jõuu* pro *jõu*).

Utteks joonteks, mis tulid kirjakeelde vaadeldaval ajavahemikul või mille levik siis märgatavalt intensiivistus, olid lõuna-eesi murdest pärinevad geminatsiooniga illatiivid (*tulle*, *porri*), lühemad *e*-lõpuga mitmuse partitiivid teatud *u*- ja *i*-tüvelistel sõnadel (*lindusid* kõrval *linde*, *viisisid* kõrval *viise*), soome keele eeskujul *-i*- abil moodustatud lühem superlatiiv (*kõige suurem* kõrval *suurim*) ja *des*-infinitiiviga moodustatud lauselühendid.

Vanaks vormiks, mille tarvitus kirjakeeles järjest vähenes, kujunes lõpp *-ma* karitiivadjektiivide ja järgarvude genitiivis ja viimase põhjal moodustatud käänetes (*õnnetuma* pro *õnnetu*, *kolmandama* pro *kolmanda*), mis adjektiivides tekitas kokkulangemisi komparatiivi vormidega. Samuti taganes aegamööda mitmuse nominatiiviga kokkulangev mitmuse partitiiv teatud *i*-tüvelistel sõnadel (*ohvid* pro *ohvroid*). Neid vorme sundis taanduma vajadus väliselt eristada kahte sisuliselt erinevat vormi. Vanadeks, pikkamööda taganevateks joonteks osutusid ka eesti keele ehitusele võõrad saksamõjulised vormid, nagu verbi „saama” abil moodustatud tulevik (*saab tulema* pro *tuleb*), liigsete kõrval- ja kaassõnadega tarvitatud pöörde- ja käändevormid (*olenes ära* pro *olenes*, *koosoleku peal* pro *koosolekul*) ja šablooniliselt kõrvallause lõpus asetsev öeldis. Ortograafia alalt olid sellisteks visamalt taanduvateks joonteks helitute häälikute järel esinev sufiks *-gi* (*raamatgi* pro *raamatki*), diftongid *-õe*- ja *-üi*- pikkade vokaalide *-õõ*- ja *-üü*- asemel (*võeras* pro *võõras*, *hüiab* pro *hüüab*), mõnevõrra ka madaldumata komponentidega diftongid (*lueb* pro *loeb*, *kaub* pro *kaob*) ja võõrsõnade võõrapärane transkriptsioon.

3.

Teatavasti ei ole üksikud sotsiaalsed rühmad ja klassid keele suhtes kaugeltki ükskõiksed; nad püüavad keelt kasutada oma huvides.

Ka eesti keele arenemine vaadeldaval ajajärgul toimus teravas võitluses. Rahvast irdunud ja rahvast vihkavad eesti kodanluse ideoloogid püüdsid mõjustada eesti keele arenemist oma klassi huvides. See rahvavaenulistele põhimõtetele rajatud tegevus, mida nimetati keele „uuendamiseks”, oli kirjakeele arenemistendentside, kõige jämedam ignoreerimine. „Keeleuuendusliikumine” püüdis kirjakeelele peale sundida ligi paarkümmend meelevaldset tarbetud muudatust. Ta püüdis rahvusliku kirjakeele grammatilise struktuuri komponente asendada kitsalt lokaalsete elementidega murakute grammatilisest ehitusest või moonutada neid võõraste, hoopis erineva struktuuriga keelte järgi, püüdis rahvuskeele foneetilises süsteemis asjatult taastada arhailisi nähtusi. Kirjakeelel aga olid juba olemas oma kindlad või kindlakskujunevad vormid ja tal polnud mingit vajadust neid ümber vahetada murdeliste, kunstlike, igandlike või moonutatud keelendite vastu. J. V. Stalini keealaste tööde valgusel näeme selgesti, miks olid

määratud nurjumisele need väikese kildkonna individualistlikud taotlused. Keel on loodud „kõigile ühiskonna liikmetele ühise üldrahvaliku keelena”⁷ ja ta areneb, rahuldades üldrahvaliku suhtlemisvahendi vajadusi. Keeles ei olnud vaja „uendajate” poolt kavatsatud pööret, sest olemasolevatel alustel lihvuv ja täienev rahvuskeel oli täiesti kõlblik ühiskonna tarvete rahuldamiseks. „Ajalugu ei tee üldse midagi olulist ilma erilise vajaduseta”⁸ — see J. V. Stalini sügavalt üldistav väide aitab näha keele radikaalse „uendamise” katse kogu utoopilisust.

Kodanlik kosmopoliitiline „keeleuendus” tekkis ja kujunes välja ajavahemiku 1900—1917 piirides. „Keeleuendusliikumine” oli teatavasti tihedasti seotud dekadentliku kirjandusliku „Noor-Eesti” rühmitusega. Selle, end esimesest väljaastumisest alates rahvavaenulisena näitava intelligentside rühma aktiivseks liikmeks oli keeleteadlane J. Aavik. Juba oma esimeses keelealases kirjutises 1905. aastal püstitas Aavik juhtmõtte, mis oli võõras senisele tööle eesti keele alal ja vastuvõtmatu üldrahvaliku kirja-keele arendamisele: ta nõudis eesti kirjakeele arendamist väikese kodanliku intelligentsi-kildkonna huvides, arvestamata rahva laia hulga vajadusi. J. V. Stalini keeleteaduslaste tööde valgusel näeme selgesti, et taotlus suunata keelt teenima ühe kitsa sotsiaalse rühma huve oli sügavas vastuolus keele ühiskondliku funktsiooniga, et selle taotluse sisuks oli degradeerida eesti kirjakeel üksiku sotsiaalse rühma žargooni astmele. Aaviku kogu edasist keelealast tegevust läbis idee luua kirjakeel, mis seisaks „kõrgemal”, oleks „suursugusem” tema poolt „labaseks” peetud rahvakeelest. Selle idee teostamise ainsaks tingimuseks pidas ta rahvast irnud ja seda põlgava kodanliku intelligentsi lavakihhi tahet. „Peenema” kirjakeele loomise teed nägi Aavik keele, tema sõnavara, grammatika ja isegi foneetika järsus „uendamises”. Konkreetsed katsed keelt „uendada” hoogustusid alates 1912. aastast. Siis sai oma nime ka nn. „keeleuendusliikumine”.

J. Aaviku keelealased seisukohad ja põhimõtted rajanesid keele olemuse ja keele ajaloolise arenemise täielikul mittemõistmisel. Nendele põhimõtetele andis sügavalt rahvavaenulise iseloomu nende läbiimbumine kosmopoliitismist ja antipatriotismist. Aavik nägi keeles ainult „kõlalist nähtust”, eesti keeles aga just „halba ja inetut” „kõlalist nähtust”. Ta idealiseeris keele kauget minevikku ja nägi keele edasises muutumises degeneratsiooni. Aaviku tegevuse otsustavaks põhimõtteks oli „esteetiline” printsip, millega ta õigustas igasuguseid individualistlikke eksperimente keele källal. See „printsip” oli viljatu ja kahjulik.

Teine „Noor-Eesti” rühmitusega seotud keeleteadlane oli V. Grünthal-Ridala. Ridala enda sõnade järgi pidas ta keelearendustöös tähtsaimaks nn. „rahvaomasuse” ja „õigekeelsuse” põhimõtet, millele pidi olema allutatud „esteetiline” printsip. Ridala konkreetset tegevust jälgides aga selgub, et lõpptulemusena oli temalgi täiesti valitsev kõige subjektiivsemale maitsele toetuv „esteetiline” põhimõte. Ridala poolt teostatud kirjakeele ristamine ühtis Aaviku tegevusega või oli sellele täienduseks viimase poolt veel puudutatama aladel.

„Keeleuendajate” põhimõtetele ja tegevusele astus vastu teine osa keelemehi, kelle vaated kasvasid välja keeletarvitajaskonna enamiku poolt õigekspeetavaist seisukohtadest. Täielikumalt väljendas neid vaateid keeleteadlane J. V. Veski, kes oli tol ajal kirjakeele süstemaatilise korraldamise ja arendamise initsiaatoriks. Keelt defineeris Veski kui mõtete avaldamise abinõu, mis areneb seoses teda kandva rahva arenemisega. Keele arenemis-

⁷ J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, lk. 14.

⁸ Sama s, lk. 18.

käiku nägi Veski pideva evolutsioonina, milles tarbetuks muutunud elemendid maha varisevad ja uued vajalikud juurde tulevad. Vastavalt sellele ei pidanud Veski õigeks ega läbiviidavaks keele järsku põhjalikku reformeerimisakti, nagu seda taotles „keeleuuendusliikumine”. Oma töökspidamistele jõudis Veski eesti keele arenemiskäiku jälgides. Need töökspidamised — olgugi põhiliselt õiged — olid ometi laiematel teoreetilistel üldistustel toetuva aluseta. Ka ei suutnud Veski näha keelt võitluse ja arenemise tööriistana. Keele selle funktsiooni mõistmisele jõudsid tol ajal kõige ligemale ühiskonna progressiivseima klassi, proletariaadi esindajad — proletaarsed kirjanikud.

Keele arendamisel lähtus Veski teesist, et „kõik eesti keele peajasjalikuks edasiarendamiseks tarviminevad sugemed, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses”. See põhitees määras Veski töökspidamiste diametraalse lahkumineku „keeleuuendajate” kosmopoliitilistest vaadetest, kes kõike Läänest tulnut „suursuguseks” pidades püüdsid seda peale sundida ka eesti keelele, hoolimata viimase omapärastest arenemisseadustest. Muidugi ei saa Veski poolt esiletõstetud „keeles peituvad seadusi” samastada keele arenemise sisemiste seadustega tänapäeva mõttes. J. V. Stalin ütleb, et keelest ja tema arenemise seadustest võib aru saada ainult sel juhul, „kui teda uuritakse lahutamatus seoses ühiskonna ajalooga, rahva ajalooga”⁹. Käesoleva sajandi algul aga ei suudetud tabada seda lahutamatu seost, vaid käsitleti keeles peituvaid seadusi isoleeritult, omaette, peamiselt ainult keele enda piirides.

Kirjakeele arendamise töö rajas J. V. Veski kahele kindlale põhimõttele: omapärasuse ja otstarbekohasuse põhimõttele. Nende põhimõtete esiletõstmine oli sajandi algul ajakohane ja õigustatud. Tolleaegses olukorras oli vaja keele omapära kaitsta „uuendajate” kosmopolitismi vastu, samuti rõhutada otstarbekohasust vastukaaluks ilma igasuguse otstarbeta teostatavale „uuendamisele”. Veski poolt sõnastatud põhimõtteid ja tema poolt juhitava suuna keelealast tegevust tuleb käesoleva sajandi esimeste kümnendite piires hinnata positiivselt. Selle suuna põhimõtted, olgu küll teatud osas piiratud, süvendasid usku eesti keele väljendusvõimalustesse, temas endas peituvatesse veel kasutamata reservidesse, kaitsesid kirjakeelt kunstlikult pealesunnitavate võõr mõjude vastu, hoiatasid taotlemast utopilist pööret kirjakeeles.

Üldiselt samade põhimõtete kohaselt püüti korraldada ja normeerida eesti kirjakeelt neljal keelealasel nõupidamisel, nn. keelekonverentsil aastail 1908—1911. Need nõupidamised andsid kindlamaid piirjooni eelkõige kirjakeele ortograafiale, vähemal määral morfoloogiale. Kirjakeele praktikas rakendati väljakujundatud normid osalt töö käigus, suuremalt osalt aga pärast seda, kui nad 1912. aastal J. V. Veski poolt täiendatult ja täpsustatult avaldati brošüürina „Eesti kirjakeele reeglid”. Nimetatud reeglilik ja 1917. aastaks valminud esimene eesti keele ortograafia-sõnaraamat (trükkist ilmus see 1918. a.) osutusid mõjuvateks teguriteks rea kirjakeele seniste kõikumuste tasandamisel.

Põhijoontes õigetest printsiipidest kantud tegevus, mis taotles kirjakeelt edasi arendada silmas pidades tema seniseid arenemisradu, aitas kaasa kirjakeele ühtsete ja üldrahvalike aluste kindlustumisele.

Kodanliku „keeleuuenduse” voolu poliitilise palge ja tema sügavama olemuse suutsid vaatlusel ajajärgul paljastada ainult kõige progressiivsemate sotsiaalsete rühmade esindajad, nende esimestes ridades proletaarsed ja demokraatlikud kirjanikud.

⁹ J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, lk. 41.

Esimene, kes „noor-eestlaste” keeleliste moonutustele avalikkuse ees ägedalt vastu astus, oli eesti silmapaistev kirjanik-demokraat Eduard Vilde. 1905.—1907. a. revolutsiooni ettevalmistuse ja teostamise perioodiks, millal Vilde kindlamalt kui ükski teine eesti kirjanikest ulatas käe proletariaadile, saavutas ta oma teoste keelelises väljendusvormis sügava rahvalikkuse, lihtsuse ja selguse. 1908. aastal avaldas Vilde ajakirjanduses „nooreestlaste” keeletarvituse kohta äärmiselt märkitava, lõikavalt naeruväärivava paroodia „Tokerjad” (hiljem „Uuel teel”). Eduard Vilde paroodial kui esimesel progressiivsest kirjandusleerist tulnud vastulöögil oli suur mõju kirjakeele moonutajate paljastamiseks. Äärmiselt lööv ja teravmeelne paroodia haaras laiu hulki, paroodia pealkiri „tokerdad” aga jäi aastakümneteks püsima väljendina, mida rakendati igasuguste keelerisustamiskatsete puhul.

Kuni 1912. aastani oli „nooreestlaste” teoste keele iseloomulikumaks jooneks võõrsõnade rohkus. Proletaarsed kirjanikud-kriitikud mõistsid hukka selle keelealase antipatriotismi avalduse koos selle taga peituva kosmopoliitilise ideoloogiaga. Keele risustamise vastu tarbetute võõrsõnade hulgaga astus proletaarne kirjanik G. Tikerpuu 1910. aastal essee „Kunst ja Eesti kodanlus” ja 1911. aastal vestes, milles näidati eesti keele vaeslapseosa tollaegses ühiskonnas. Proletaarne kirjanik V. Buk oma väljastumises kasutas teravat paroodiarelva. Kirjanik-kriitik O. Münther kirjutas 1910. aastal „nooreestlaste” vastu artikli „Uusromantism ja Noor-Eesti”, mis on eesti varasema proletaarse kirjanduskriitika tähelepandavaim saavutus. Proletaarsete kirjanike-kriitikute sõnavõttud ränkadel reaktiooniaastatel, kui toimus estetismi-formalismis äge pealetung realismile, olid suunatud töörahvale vaenuliku kirjanduse klassiolemuse paljastamisele, võitlusele selle kirjanduse ja tema kandjate poolt teostatud keelerisustamise vastu.

Eesti proletaarse kirjanduskriitika edasine arenemine oli seotud üldise revolutsioonilise tõusuga 1912. aastal. Eesti reaktioonilises rahvavastas kirjanduses süvenes sel ajal veelgi kirjakeele moonutamine. „Peent” keelt taga ajades ründasid „nooreestlased” proletaarset kirjandust ning ajakirjandust ja laimasid nende stiili tooreks ning jämedaks. „Nooreestlastele” astus vastu Viktor Kingissepp 1913. aasta algul ajalehes „Kiir”. Kingissepp kaitses töölisajakirjanduse keelt alatu laimu eest ja näitas, et proletaarse publitsistika keele suureks vooreseks oli jõuline ja terav väljendusviis. Selgelt ja nõudlikult määras Kingissepp võitleva bolševistliku kirjanduse keeletarvituse iseloomu. Oma nõuet täiendas ta isikliku suurepärase eeskujuga — jõulisus, teravus, tabavus ja selgus said tema artiklites maksimaalse kehastuse. Aastail 1912—1914 ajalehe „Kiir” veergudel ilmunud printsiipiaalsed kriitilised artiklid olid suure väärtusega panuseks võitluses kirjakeele puhtuse eest.

Järgnevatel aastatel (1914—1916) hakkas „keeleuuendamine” mõju avaldama ka Eduard Vilde keelesse, kes, aastaid maapaos olnud, kauges eesti üha kasvavast ja arenevast tööliklassist ja selle võitlusest. Sellele mõjule astus vastu proletaarne luuletaja ja kirjastaja J. Lilienbach oma kirjades Vildele. Ta hoiatas Vildet liginemast „nooreestlastele” ja mõistis karmilt hukka rahvalikkuse arvel toimuva keele „suursugustamise”. Lilienbach nõudis ühtlust kirjakeele ortograafias ja järjekindlust ning reeglipärasust morfoloogias. Selle saavutamiseks tegi ta põhjalikku keelelist korrektuuri tema kirjastusel avaldatavale kaastööle. Oma revolutsioonilist võitlusuulet kirjutas Lilienbach lihtsas ja üldarusaadavas keeles.

1915. aastal avaldas oma hukkamõistvat suhtumist „Noor-Eesti” keelealasesse tegevusse silmapaistev demokraatlik kirjanik A. H. Tammsaare,

kes ise kunagi ei taganenud keele üldrahvalikkusest. Tammsaare kritiseeris teravalt „uuendajate” vastutustundetut suhtumist keelesse ja rõhutas vajadust teha olemasoleva keele kallal kannatlikku ja püsivat tööd. Ta näitas, et kõik uued sõnad ei tähenda veel keele rikastust, kui keel neid orgaaniliselt omaks ei võta. Väärnähtusi paljastades ja kritiseerides andis Tammsaare omapoolse osa tolleaegsesse võitlusse kirjakeele risustamise vastu.

Eesti kirjakeele moonutamine kodanluse poolt saavutas haripunkti 1917. aastal, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil, millal töötav rahvas nägi enda ees uue maailma avarat perspektiivi, kodanlus ja tema ideoloogid aga paisati paanika ja laostumise meeleoludesse. Kodanluse kirjanduselu kõige mandunuma osa — „Siuru” rühmituse — väljaandis leidis keelerisustamine siis oma kõige tihedama kontsentreerumise paiga. Töötav rahvas aga arendas ja toitis üldrahvaliku kirjakeele laia magistraalvoolu, mis rikastus vajaduse järgi kõigest allikaist. Proletaarsed ja demokraatlikud kirjanikud toetasid seda keele arenemise progressiivset üldsunda, mille kandjaks oli rahvas.

Eesti kirjakeele arenemise faktilise materjali uurimine marksistlikult seisukohalt võimaldab vabaneda kodanluse diktatuuri ajal juurutatud väärade, moonutatud käsitustest kirjakeele ajaloo üksikute perioodide kohta.

Ülevaade eesti kirjakeele arenemisest ajavahemikul 1900—1917 näitab, et sel perioodil rikastus intensiivselt rahvusliku kirjakeele sõnavara, eriti uute ühiskondlik-poliitiliste sõnadega, mis olid vajalikud rahva elus esilekerkivate sündmuste ja nähtuste tähistamiseks, et arenes teaduslik oskus-sõnavara, et lihvusid kirjakeele grammatilise struktuuri mitmed seni kõikuvad komponendid ja märgatavalt ühtlustus ortograafia. Analüüs näitab, et rahvusliku kirjakeele kõigi nende külgede arenemises ei olnud mingisuguseid nimetamisväärsed teeneid „keeleuuendusliikumisel”. Vastupidi, analüüsist selgub, et „keeleuuendajate” tegevus ei soodustanud, vaid koguni pidurdas seda arenemist. Positiivselt mõjustasid kirjakeele arenemist vaatlusalusel ajajärgul need ringkonnad — keelemehed, progressiivsed kirjanikud —, kes nägid kirjakeeles üldrahvalikku suhtlemisvahendit, suutsid enam-vähem õigesti mõista keele olemust ja tema arenemise seaduspärasusi ning vastavalt sellele suunasid oma tegevuse.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut*

Saabus toimetuses
5. VIII 1953

О РАЗВИТИИ ЭСТОНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В 1900—1917 ГОДАХ

Э. А. АХВЕН,

кандидат филологических наук

Резюме

Первые памятники эстонского литературного языка относятся к XVI веку. Наличие в эстонском языке двух различных наречий, а также чисто исторические обстоятельства обусловили появление двух самостоятельных литературных языков — североэстонского и южноэстонского, обслуживающих нужды церкви. Тот и другой сильно расходились с народным языком.

В XVIII веке территория Эстонии вошла в состав русского государства. Тесная связь с русским народом и передовой русской культурой

оказала огромное влияние на дальнейшую историю эстонского народа, а также на историю развития эстонского языка.

В XIX веке в условиях развивающегося капитализма, в процессе формирования нации к 70-м годам образовался общенародный эстонский национальный язык на базе среднесеверного диалекта. Южно-эстонский литературный язык был постепенно вытеснен североэстонским литературным языком.

В течение XIX века, в особенности во второй половине, значительно пополнился словарный состав эстонского литературного языка. Литературный язык того времени обслуживал уже не только нужды церкви, но и нужды общества во всех сферах его многообразной деятельности.

В основу грамматического строя эстонского литературного языка легли среднесеверные говоры, но грамматическая структура впитала в себя также и отдельные элементы других говоров. Наличие различных диалектных форм, а также старых и новых параллельных форм обусловило целый ряд колебаний в морфологии и непоследовательность в грамматических правилах эстонского литературного языка. Много спорных, неразрешенных вопросов было в области правописания.

В своем труде «Марксизм и вопросы языкознания» И. В. Сталин говорит, что язык «является продуктом целого ряда эпох, на протяжении которых он оформляется, обогащается, развивается, шлифуется»¹. В известные исторические периоды процесс обогащения и развития языка совершается более быстрыми темпами, чем обычно.

Особенно интенсивно происходит пополнение словарного состава эстонского литературного языка новыми словами или словами нового содержания, отражающими общественно-политическую жизнь народа, в годы революции 1905—1907. В это именно время в литературный язык входят такие слова, как *streigikomitee* (стачечный комитет), *klassivahe* (классовое различие), *klassivõitlus* (классовая борьба), *kodanlane* (буржуй), *parteilane* (партиец), *keskkomitee* (центральный комитет) и др. В легальную литературу проникает слово *lendleht* (листовка). Начиная с 1905 года общеизвестное слово *põikogu* (совет) приобретает новое, революционное значение. В словарном составе литературного языка этого времени нашла отражение борьба с контрреволюцией, например, в словах *must sada* (черная сотня), *rogommi* (погром), *provokaator* (provokator) и др.

Новым периодом роста общественно-политической лексики был период подъема революционного движения в 1912—1914 годах. В это время в литературный язык входят слова *tööliste-kirjandus* (рабочая литература), *pölitiline sunniasunik* (политический ссыльный), а также такие слова, как *shantage* (шантаж), *penegaat* (пенегат) и др.

В течение 1917 года, года великого революционного перелома, словарный состав эстонского литературного языка пополнился многими новыми словами, названиями и выражениями нового содержания. После февральской революции в язык вошло слово *kaksikvõim* (двоевластие). В язык входят такие слова и словосочетания, как *Oktoobrirevolutsioon* (Октябрьская революция), *põikogude võim* (советская власть), *proletariaadi diktatuur* (диктатура пролетариата), *rahvakomissar* (народный комиссар), *rahudekreet* (декрет о мире), *rahuvõitlus* (борьба за мир) и др.

В развитии словарного состава эстонского литературного языка в первых десятилетиях текущего века произошел заметный сдвиг также в вопросе фиксации научной терминологии целого ряда специальных дисциплин.

¹ И. Сталин, Марксизм и вопросы языкознания, Госполитиздат, 1953, стр. 9.

В области политической экономии были выработаны, главным образом за годы 1905—1911, такие термины, как *valmistamiseviis* (способ производства), *valmistamise vahekorrad* (производственные отношения), *alus* (базис), *realmine osa* (надстройка), *lisaväärtus* (прибавочная стоимость) и др. В годы революции 1905—1907 в литературном языке впервые начинают употребляться философские термины *ajalooline materialism* (исторический материализм), *dialektiline* (диалектический) и др.

В 1908 году начался процесс систематического упорядочения научной терминологии отдельных дисциплин. Была унифицирована употреблявшаяся до того времени терминология и созданы новые термины. В литературный язык вошли новые математические, географические, химические, медицинские, ботанические, зоологические, технические и др. термины. На развитие эстонской терминологии оказала большое влияние русская терминология.

Параллельно с пополнением словарного состава происходил процесс усовершенствования и шлифовки грамматической структуры и орфографии литературного языка: были изжиты некоторые устаревшие формы и орфографические нормы, появились или получили большее распространение новые формы.

И. В. Сталин указывает, что «люди, отдельные социальные группы, классы далеко не безразличны к языку»,² наоборот они пытаются использовать язык в своих интересах. В Эстонии интересы националистической буржуазии выражала состоявшая преимущественно из писателей-декадентов группа «младозэстонцев» и тесно связанных с ними сторонников движения «обновления» языка (языковед И. Аавик и др.). Вся деятельность Аавика проникнута идеей создания такого литературного языка, который стоял бы «выше» общенародного языка, был бы «изысканнее» «пошлой», с его точки зрения, народной речи. Принципы и установки Аавика свидетельствуют о полном непонимании сущности языка и процесса его исторического развития.

Против «обновления» языка выступила другая группировка лингвистов, взгляды которых были полнее всего сформулированы языковедом И. Г. Вески, возглавлявшим в то время борьбу за упорядочение эстонского литературного языка. Представители этого направления противодействовали осуществлению утопического по своему замыслу и реакционного в своей сущности «переворота» в литературном языке.

Политический облик и внутренняя сущность буржуазного движения «обновления» языка были разоблачены наиболее полно пролетарскими и демократическими писателями.

В 1908 году дал отповедь «младозэстонцам» и их попыткам засорения языка выдающийся эстонский писатель-демократ Э. Вильде. В 1910 году против засорения языка ненужными иностранными словами выступили пролетарские писатели Г. Тикерпуу, В. Бук и О. Мюнтер. За годы 1912—1914 на страницах газеты «Kiik», органа эстляндских организаций РСДРП, были напечатаны принципиальные критические статьи В. Кингисеппа и В. Бука. Эти статьи являются ценным вкладом в дело борьбы за чистоту литературного языка. Против влияния «обновленцев» выступил и пролетарский поэт и издатель И. Лилиенбах в своих письмах к Э. Вильде. В 1915 году с уничтожающей критикой деятельности «Молодой Эстонии» выступил писатель-демократ А. Таммсааре.

Пролетарские и демократические писатели отстаивали и поддерживали это прогрессивное общее направление в развитии языка, носителем которого был сам народ.

² И. Сталин, Марксизм и вопросы языкознания, стр. 13.

Анализ развития эстонского литературного языка в период 1900—1917 годов показывает, что в течение этого времени происходил интенсивный процесс пополнения словарного состава национального языка, унификация орфографии и шлифовка грамматической структуры. Анализ показывает, что в развитии всех этих сторон эстонского национального языка «движение за обновление языка» играет далеко не положительную роль. Положительное влияние на развитие литературного языка этого периода оказали прогрессивные писатели, а также те языковеды, которые смотрели на язык как на средство общения всей нации и не признавали «обновленческих» взрывов в развитии языка.

*Институт языка и литературы
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
5 VIII 1953